

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA ARCHIWALNA DOMENA DILETTANTE?, PRAGA 7–8 LISTOPADA 2019 R.

W 2019 r. w Republice Czeskiej obchodzono setną rocznicę powołania Państwowej Szkoły Archiwalnej. Funkcjonowała ona w latach 1919–1949 i wykształciła nie tylko wykwalifikowanych archiwistów, ale także historyków zajmujących się naukami pomocniczymi historii, archiwistyką oraz innymi dziedzinami nauki o przeszłości. Dla uczczenia tej rocznicy Katedra Nauk Pomocniczych Historii i Studiów Archiwalnych (dalej: Katedra NPHiSA) Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze we współpracy z Archiwum Narodowym w Pradze zorganizowały międzynarodową konferencję naukową. Pytanie postawione przez jej organizatorów zamiast tradycyjnego tematu przewodniego ma charakter retoryczny. Powołanie szkoły oznaczało, że archiwistyka w Czechosłowacji wkroczyła w nowy etap swojego rozwoju, przestała być jedynie zajęciem dla osób nieprzygotowanych do zawodu i stała się profesją, mającą formy dydaktyczne na wyższym poziomie.

Głównymi organizatorami tego sympozjum były panie: prof. Marie Bláhová, dawna kierowniczka wymienionej Katedry, ciągle z nią związana naukowo i organizacyjnie, doc. Ivana Ebelová, kierująca Katedrą obecnie, oraz dr Zdeňka Kokošková, zastępca dyrektora Archiwum Narodowego. W tym dziele wspomagali je pracownicy tej jakże zasłużonej i płodnej naukowo komórki naukowej oraz wspomnianego archiwum. Publikacja materiałów z tej konferencji ma nastąpić w przyszłym roku w archiwalnym czasopiśmie naukowym „*Paginae Historiae*”, wydawanym przez Archiwum Narodowe.

Konferencja odbyła się w dniach 7–8 listopada 2019 r., a obrady toczyły się w sali konferencyjnej Archiwum Narodowego. Mieści się ono w dzielnicy Chodov w południowo-wschodniej części Pragi i posiada kompleks bardzo nowoczesnych budynków, doskonale służących celom archiwalnym i naukowym. Mimo że znajduje się on poza centrum stolicy Czech, to można do niego stosunkowo łatwo dojechać metrem i autobusem. W czasie obrad tego sympozjum ogłoszono w sumie 19 referatów, które przedstawili archiwiści i historycy czescy, a także badacze z Polski i Niemiec. Referenci czescy skupili się na przedstawieniu problemów organizacyjnych szkoły oraz sukcesów jej profesorów i uczniów, natomiast goście ukazywali osiągnięcia swoich uczelni w procesie kształcenia kadr archiwalnych lub sygnalizowali problemy związane z jego specyfiką.

Cykl wystąpień poświęconych Państwowej Szkole Archiwalnej rozpoczęły dwa referaty wprowadzające. W pierwszym prof. Marie Bláhová przedstawiła zarys dziejów szkoły, która działała z ponad dwuletnią przerwą w końcowych latach okupacji niemieckiej (1944–1945). Po jej ostatecznej likwidacji utworzono studia archiwalne na wydziałach humanistycznych czechosłowackich uniwersy-

tetów. Autorka referatu w swoim wystąpieniu ukazała też sylwetki kierowników Szkoły, Gustawa Friedricha, sprawującego funkcję jej dyrektora przed wojną, Bedřicha Jenšovského i Jaroslava Prokeša, kierujących Szkołą w czasie okupacji niemieckiej, oraz Václava Vojtiška, będącego ostatnim dyrektorem szkoły w okresie powojennym. Na uwagę zasługuje osoba Jenšovského, który został aresztowany przez gestapo i zginął w obozie w Auschwitz.

Drugi referat wprowadzający dr. Jana Dobeša, pracownika Katedry NPHiSA, stanowił uzupełnienie poprzedniego, dotyczył bowiem działalności Szkoły podczas okupacji niemieckiej. Działała ona mimo zamknięcia przez władze okupacyjne czeskich uniwersytetów, ponieważ formalnie nie była związana z żadnym z nich, chociaż jej kadra wywodziła się z kręgów uniwersyteckich. Dzięki zabiegom kierownictwa Szkoła funkcjonowała do 1943 r. Jednak w tym czasie dokonano zmian personalnych, które wymusiła rzeczywistość okupacyjna. Zmieniono również program nauczania, dostosowując go do nowych realiów politycznych, m.in. zwiększając liczbę godzin zajęć historii Niemiec oraz ich ustroju.

Pozostałe referaty dotyczyły biografii wykładowców Szkoły lub osób z nią związanych oraz ich osiągnięć w poszczególnych dziedzinach nauki. Doc. Marie Ryantova z Południowo-Czeskiego Uniwersytetu w Czeskich Budziejowicach przedstawiła zasługi Gustava Friedricha (1871–1943) na polu nauczania w Szkole paleografii. Autorka przedstawiła szczegółowo wymiar godzinowy zajęć paleograficznych oraz ich obsadę personalną. Przekazała też informacje o planowanej reedycji opracowanego przez profesora podręcznika paleografii łacińskiej (*Učebná kniha paleografie latinské*), wydanego w roku 1898.

Sylwetkę profesora Václava Vojtiška (1883–1974) ukazał mgr Pavel Vaško, doktorant Instytutu Historii Ekonomicznej i Społecznej Uniwersytetu Karola. Vojtišek w latach 1903–1907 studiował historię na uniwersytecie praskim, potem pracował w archiwum miasta Pragi, a w roku 1921 został jego kierownikiem. Jednocześnie osiągał kolejne szczeble w karierze uniwersyteckiej, zostając docentem, profesorem nadzwyczajnym, a potem zwyczajnym, jednak bez etatu. Na uniwersytecie został zatrudniony dopiero w 1948 r i pracował do emerytury w 1959 r. W latach 1952–1968 kierował archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk. Jako jeden z pierwszych historyków stał się jej członkiem. Autor referatu starał się zwrócić uwagę na sposób, w jaki prof. Vojtišek, nie zmieniając prawniczych poglądów, kontynuował działalność naukową i kierował Szkołą po wojnie.

Zasługi prof. Václava Hrubego (1885–1933), który był wykładowcą Szkoły i należał do najwybitniejszych czeskich przedstawicieli nauk pomocniczych historii oraz archiwistyki, przedstawiła prof. Hana Pátková z Katedry NPHiSA. W roku 1904 rozpoczął on studia historyczne na uniwersytecie praskim, ale po dwóch latach przeniósł się do wiedeńskiego Instytutu Austriackich Badań Historycznych. Po jego ukończeniu podjął pracę w archiwum Muzeum Narodowego,

którym później kierował. W 1925 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym nauk pomocniczych historii na uniwersytecie w Brnie, a w 1928 r. osiągnął stanowisko profesora zwyczajnego i zajmował go aż do śmierci. W Państwowej Szkole Archiwalnej pracował jako wykładowca w latach 1921–1924. Referentka ukazała jego zasługi na polu dydaktyki, a także udział w pracy administracyjnej. Przedstawiła też osiągnięcia naukowe Hrubego podczas kształcenia archiwistów.

Podobny charakter miało wystąpienie dr. Jana Kahudy, pracownika Archiwum Narodowego, który ukazał osiągnięcia archiwisty i historyka Miloslava Vofla (1902–1982), pracującego najpierw w Archiwum Ziem Czeskich, a potem w Centralnym Archiwum Państwowym w Pradze (1930–1959). Volf był redaktorem znanego podręcznika dla archiwistów, wydanego w 1948 r. Potem archiwista ten na początku lat 50. samodzielnie przygotował w rękopisie nowy i obszerny podręcznik archiwistyki, który jednak nie został opublikowany. Autor referatu przedstawił analizę jego treści oraz powody, dla których nie ukazał się on drukiem.

Czescy referenci nie stronili też od ukazywania kontrowersyjnych problemów związanych z działalnością szkoły w okresie okupacji niemieckiej. Próbę zmierzenia się z niektórymi trudnymi problemami przeszłości Szkoły stanowiło wystąpienie dr. Milady Sekyrkovej, pracowniczki archiwum Uniwersytetu Karola oraz wykładowcy Katedry NPHiSA. Zaprezentowała ona sylwetkę wymienionego już Jaroslava Prokeša (1895–1951), sprawującego w latach 1941–1942 funkcję dyrektora Szkoły, a potem kierującego w latach 1943–1945 archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Z tego powodu po wojnie został oskarżony o kolaborację z okupantem i chociaż nie dowiedziono mu winy, to kierowanie uczelnią przekreśliło możliwość jego dalszej kariery. Powojenna historiografia podchodziła bardzo krytycznie do działalności Prokeša w okresie okupacji, jednak od lat 80. ocenia się go w sposób bardziej wyważony.

Niektórzy absolwenci Szkoły nie tylko, że nie dali cienia podejrzeń z powodu swojej działalności, ale nawet stali się ofiarami okupacyjnego reżimu. Taką osobą stał się docent Jozef Matoušek (1906–1939), absolwent Szkoły z roku 1931 i profesor nadzwyczajny Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola. Jego sylwetkę przedstawili Kristýna Ansorgová, magistrantka Katedry NPHiSA, i mgr Jan Hanousek, doktorant tej Katedry oraz pracownik Archiwum Muzeum Narodowego. W latach 30. Matoušek prowadził ożywioną działalność polityczną, a w 1939 r. został mianowany przez prezydenta Emila Hachę członkiem Zjednoczenia Narodowego i uczestniczył w przygotowaniu programu tej partii. W 1939 r. został aresztowany przez władze okupacyjne i 17 listopada tego roku stracony. Stało się to w następstwie manifestacji w dniu 28 października 1939 r. w okupowanej przez Niemców Pradze w 21. rocznicę utworzenia niepodległej Czechosłowacji. W ich trakcie postrzelono studenta medycyny Jana Opletala, który 11 listopada zmarł w wyniku odniesionych ran. Uroczystości żałobne ku jego czci odbyły się cztery dni później i zmieniły się w kolejną antyniemiec-

ką manifestację, po której niemieckie władze okupacyjne nakazały zamknąć wszystkie czeskojęzyczne uniwersytety. Ponad 2 tys. aresztowanych studentów zesłano do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, a dziewięciu studentów i członków różnych organizacji zamordowano, a wśród nich również Josefa Matouška.

Miarą roli szkoły są osiągnięcia jej absolwentów. Ich dokonania na polu czeskiej kodykologii ukazała dr Marta Hradilová, pracowniczka Instytutu Masaryka i Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej. Autorka skupiła się na kodykologicznym dorobku prof. Vojtiška, a także zasłużonych absolwentów Szkoły, którzy pracowali w Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk: Františka Čady, Františka Hoffmanna oraz Jiřego Prařaka. Dzięki dobremu przygotowaniu fachowemu archiwiści ci podjęli badania kodykologiczne, a osiągnięcia pierwszego umożliwiły mu z czasem zdobycie stanowiska profesora na Wydziale Prawa Uniwersytetu Masaryka w Brnie.

Sylwetkę i dokonania naukowe wspomnianego już Františka Hoffmanna (1920–2015) przedstawiła dr Hanna Kábová, również pracowniczka Instytutu Masaryka i Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej. Hoffmann w 1939 r. jako student pierwszego roku studiów prawnych brał udział w demonstracjach związanych ze śmiercią Jana Opletala i został aresztowany. Przed wywiezieniem do obozu koncentracyjnego uratował go młody wiek. Po wojnie ukończył studia historyczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. Po ukończeniu studiów wyjechał do Jihlavy, gdzie został zatrudniony w archiwum miejskim i powiatowym, a potem pracował w miejscowym Muzeum Regionu Wysoczyzna. Po stłumieniu praskiej wiosny utracił pracę i po okresie pozostawania bez stałego zajęcia w 1971 r. został zatrudniony w Centralnym Archiwum Czechosłowackiej Akademii Nauk w Pradze, w którym pracował aż do emerytury. Hoffmann wniósł duży wkład w rozwój teorii i metodyki archiwalnej, charakteryzując w swoich pracach zasadę strukturalną opracowania zbiorów archiwalnych oraz zajmując się problemem naukowego charakteru pracy archiwalnej.

Szkołę ukończyło wielu przyszłych wybitnych historyków. W 1940 r. jej absolwentem został Josef Polišenský (1915–2001), którego dokonania przedstawili doc. Zdeněk Hojda z Katedry NPHiSA i jego doktorant mgr Martin Kindl. Polišenský należał do najwybitniejszych historyków czeskich. Oprócz historii studiował on również anglistykę na Uniwersytecie Karola w Pradze. Jego pozycję naukową ugruntowały studia na temat rewolucji czeskiej z lat 1617–1621, popularność zaś w krajach Europy Zachodniej zyskał dzięki wydanej po angielsku pracy o stosunkach Czech z Hiszpanią i Niderlandami w tym okresie, stanowiącej analizę międzynarodowego kontekstu rewolucji czeskiej. W swoich badaniach zajmował się też dziejami Europy Łacińskiej oraz Wielkiej Brytanii. W 1969 r. wykładał na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley.

Doktor Ema Šimková z Uniwersytetu w Ołomuńcu zajęła się publikacjami profesorów tego uniwersytetu odnoszącymi się do problemów nauk pomocni-

czych historii. Uczelnia ta została powołana w 1827 r. przez cesarza Franciszka I i działała do 1860 r. W tym roku zamknięto ją na mocy decyzji cesarza Franciszka Józefa I, pozostawiając jedynie wydział teologiczny. Autorka scharakteryzowała opracowania, które powstały w tym krótkim okresie funkcjonowania uczelni. Były to głównie prace Martina Johanna Wikoscha, Karla Johanna Vietza oraz Adolfa Fickera. Stwierdziła, że autorzy używali pojęcia nauk pomocniczych historii, ale nadawali mu różne znaczenie. Odmienne pojmowali też ich zakres oraz przedmiot, dlatego autorka starała się ukazać istotę tych różnic.

Sylwetkę Josefa Emlera (1836–1899), czeskiego historyka i archiwisty, przedstawił prof. I. Hlaváček, nestor czeskich badaczy z zakresu nauk pomocniczych historii. Emler w latach 1856–1859 studiował historię na Uniwersytecie Wiedeńskim oraz w Instytucie Historii Austriackiej (1859–1861), gdzie zetknął się z wybitnymi profesorami Theodorem von Sickelem, Josephem Jagrem oraz Josephem Aschbachem. Po studiach pracował w czeskim Archiwum Ziemskim w Pradze. W 1869 r. doktoryzował się na uniwersytecie praskim, a trzy lata później tam się habilitował. Od 1879 r. pracował jako profesor nadzwyczajny na uniwersytecie praskim, gdzie jednym z jego uczniów był Gustav Friedrich, późniejszy dyrektor Państwowej Szkoły Archiwalnej. W latach 70. i 80. XIX w. Emler pełnił funkcję dyrektora Muzeum Narodowego i członka redakcji czasopisma „Zabytki Archeologiczne”.

Część referatów dotyczyła problemów kształcenia archiwistów w wyższych uczelniach. Doc. Robert Meier ze Szkoły Archiwalnej w Marburgu przedstawił najważniejsze fakty związane z procesem dydaktycznym realizowanym w tej szkole, założonej w 1949 r. W swoim wystąpieniu nawiązał do powstałego w 1930 r. w Berlinie Instytutu Archiwistyki, kierowanego przez wybitnego archiwistę niemieckiego Adolfa Brennekego. Referent przedstawił najważniejsze osiągnięcia szkoły marburskiej, obecnie najważniejszej w Niemczech uczelni kształcącej archiwistów. Stwierdził też, że w dzisiejszych czasach uwaga Szkoły skupia się na dostosowaniu programu nauczania do potrzeb ery cyfrowej oraz ustaleniu związanych z tym kompetencji, które uzyskają osoby studiujące w tej uczelni.

Dziejów kształcenia archiwistów na poznańskim Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza dotyczyło wystąpienia prof. Ireny Mamczak-Gadkowskiej z tejeże uczelni. W roku akademickim 1975/1976 utworzono w nim specjalizację archiwalną w ramach studiów historycznych, która działa do chwili obecnej. Stało się to następstwem utworzonego w roku 1972 Zakładu Archiwistyki, kierowanego przez doc. Franciszka Paprockiego. Specyfiką poznańskiej specjalizacji stanowi ścisła współpraca zatrudnionych w jej ramach wykładowców uniwersyteckich z archiwami państwowymi oraz ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich. W chwili obecnej jest to ułatwione dzięki pracy pracownika Zakładu prof. Krzysztofa Strykowskiego na stanowisku zastępcy dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu. Referentka przedstawiła też ewolucję programów

nauczania realizowanych w ramach specjalizacji oraz dorobek naukowy i dydaktyczny pracowników uczestniczących w procesie nauczania na tej uczelni.

Doktor Lucyna Harc z Uniwersytetu Wrocławskiego dokonała charakterystyki koncepcji kształcenia archiwistów, które na jej uczelni realizowali profesorowie Karol Maleczyński i Waclaw Korta. Ten pierwszy (1897–1968), były archiwista i profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, po ekspatriacji z tego miasta rozpoczął pracę na Uniwersytecie Wrocławskim jako profesor historii średniowiecznej i organizował Instytut Historyczny. Przez wiele lat zabiegał o utworzenie Katedry Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki, a po uzyskaniu w roku 1959 zgody ministerialnej przystąpił do tworzenia specjalizacji archiwalnej na studiach historycznych. Udało mu się tego dokonać w roku następnym, kiedy rozpoczęto na tej uczelni kształcenie studentów specjalizacji archiwalnej na studiach zaocznych. Po śmierci prof. Maleczyńskiego kierownictwo Katedry objął doc. Korta (1919–1999), który w 1972 r. podjął próbę przekształcenia specjalności archiwalnej w archiwalno-edytorską, mając świadomość potrzeby kształcenia profesjonalnych wydawców źródeł historycznych. Mimo akceptacji pomysłu nowej specjalizacji przez senat uczelni do jej powołania nie doszło, przeszkodziło bowiem temu wprowadzenie w Polsce studiów historycznych skróconych do czterech lat.

Jedno polskie wystąpienie dotyczyło wyłącznie programów nauczania archiwistów. Doktor hab. Marek Konstankiewicz z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie przedstawił polski punkt widzenia na zagadnienie elementów prawnych w przygotowaniu zawodowym archiwisty. Stwierdził on, że od dawna w programach studiów specjalizacji archiwalnych lub studiów archiwistycznych występowały zagadnienia historii ustroju. Natomiast obecnie ich zakres jest znacznie szerszy i obejmuje także kwestie ochrony archiwaliów jako dóbr kultury, dostępu do informacji i jej wykorzystywania, a także ochrony danych osobowych zawartych w materiałach archiwalnych. Zajęcia z przedmiotów prawnych mają nie tylko dostarczać studentom informacji o treści przepisów, ale także uczyć ich przeprowadzania analizy, której umiejętność może przydać im się w życiu codziennym.

Kwestii teoretycznych na tej konferencji nie poruszano. Jedynie prof. Janusz Łosowski z UMCS w referacie pt. „Archiwistyka jako odrębna nauka? Polskie spojrzenie” uzasadniał potrzebę utrzymania statusu tej dyscypliny jako części nauki historycznej. Jest to szczególnie potrzebne w sytuacji umacniania się także w polskim środowisku archiwalnym tendencji do uznawania tej dyscypliny za odrębną naukę niejako na równi z historią. Tego rodzaju podejście jest nieuzasadnione, ponieważ użytkownikami archiwów są głównie historycy i ta tendencja nie zmienia się od lat. Oderwanie się archiwistyki od historycznych korzeni nie przyniesie jej żadnych korzyści. Natomiast może pociągnąć za sobą wiele negatywnych skutków, takich jak oderwanie badań dziejów archiwów od historycznego kontekstu, przecenianie znaczenia najnowszych technologii, które są

jedynie narzędziem w pracy archiwalnej, oraz nieuzasadnione dążenie do poszukiwania inspiracji w pracach teoretycznych powstałych bez związku z praktyką archiwalną (np. z kręgu postmodernistycznego).

Symposium praskie stanowiło dobry przykład kultywowania tradycji archiwalnych i upamiętnienia Szkoły, która odegrała wielką rolę w kształtowaniu tożsamości naukowej archiwistyki. Dzięki ukazaniu sylwetek jej wykładowców i uczniów oraz zwróceniu uwagi na ich osiągnięcia dydaktyczne, organizacyjne oraz naukowe uczestnicy tego sympozjum mogli lepiej zrozumieć znaczenie tej instytucji dla rozwoju archiwów czeskich. Referenci nie unikali również ukazania politycznego kontekstu działań przedstawianych postaci, co znacznie przybliżyło dokonywane przez nich charakterystyki do rzeczywistości, w której żyły. Przez to rola Państwowej Szkoły Archiwalnej została ukazana w sposób wielowymiarowy, a jednocześnie interesujący dla uczestników konferencji.

Janusz Łosowski

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)